

Илем тәнчине усақан Ылтән уса

/Ева Лисина пултаравән варттан тупсамә пирки/

"Bäxäta әпир иртни, хальхи тата пуласси синр уйәрәтпәр, - сырать Д.Лихачев "Письма о добром и прекрасном" кенкөррр. - Анчах та ас тәвәм пула иртни хальхинр кәрәт, пулассини әлки хальхинр паләрәт. Ас тәвәм - вәхәта сәнтәрни, виләмр сәнтәрни. Ас тәвәм пәлтерәшә чи малтан сакәнта. Иртнинр ас туйи, Пушкин калашлр, "сүтә", поэзипр шәварәниә. Ас тәвәм сыра илрм туйәмр вәрәтәтә, илрмр туйма вәрәтәтә".

М.Бахтин 1920 сүлсенче сырнә "Автор и герой в эстетической деятельности" әсәнен ас тәвәм илем тәнчин аләкне усақан ылтән усапа танлаштарат, сыра илеме курни әна виләмсәртәрни пирки шухәшләт. Сичә томлә сырнисен пуххин 5-мәш томәнче Бахтин аслә ас тәвәм виләмә хәйне май вәхәт тәләшәнен иртме май парат. Хама хам сунтарни тата "әп" тәнине универсаллә сакунсене пәхәтарни. Сәнарта мән сәни тата хастарни пурри йәлтәх сав аслә ас тәвәм пула суралат".

Аслә ас тәвәм тәватә те әнтә пултару сынине виләмсәрт.

Ас тәвәм, аслә ас тәвәм - Ева Лисина таланчә, сүт сәнтәләк пани. 1974 сүлта тухнә "Хәлр кәрәс умән" кәнекә хәрарәм сыравсә аллинчә ылтән уса пулнинех сирәпләтәт. "Пуласләхрә вәрәм ас тәвәмлә сынсем хуса пулсә", - тет Фридрих Ницше. Лисина - пуласләх сыни.

"Лисина хәй хушаматчә тивәсәт, чәе, хәй пирки кәна шухәшләт", - тәнине илтме пулат. Ева Николаевнәна 1989 сүлтанпа пәләрәт. Кайринчән мала тухасси /Библи кустарас әсе чи кайран хутшәнатә те - ертүсә пулса тәрәт/ чәләхлр сәхәман пулр. Вәл пуласләхрән килчә хәна. Әпир пурәнәкән вәхәтра Лисина хәйне хәнари пек тытат. Сәвәнга пәнки кун сыннисәнчән хәш-пәрне айванкка пек курәнәт. Мәннисем кәна мар, ачасем те саина тусәсә. Ман архивра Ева Николаевнән мәнукчә, пәчәк Михаэль, калани упрәнат:

- Асанчә, ман калас киләт. Анчах әс мана әнланман та - вара күрәнчән. Әп сана күрәнтерәсрән хәрәтәп.

- Сук, күрәнмәстәп, кала. - Асанчә, әс айванкхаран та айванкка пек курәнәт мана. Ман йәмәкран та айванкка".

Сапла, Ева Лисина мәннисәнчән кәна мар - ачасәнчән те вәхәт тәләшәнен маларах кайнә. Ева Лисина тәкән феноменә әнланас йәвәрәлхәсә сакәнтан та киләсә. Вәл витәр курәнәкән стильпә

сырат. Унан илемлә тәнни сирәтән пәхәма ансат. Ансат япалана әнланаси нуша тәсә ахалә каламан. "Хәлр кәрәс умән" 1974 сүлта тухнә. 1989 сүлчән, әп тәпчәме пулчинчән, кәнекә пирки никам та хурласа та, ырласа та пәр сәмах та сырман. Хәлр Лисинән илемлә тәнчине пәр-пәртәмлә әнланас, шалти пәлтерәшә уса ларас /М.Бахтин шухәшләт - литература тәпчәвсин тәлрәвә сакә пулмалла та йәнтә/ тәләшәненчән тунә әсәме сәнә сәмах тәсә хакланә пуләрәтм. Сыравсә тәнчин тарәнәшнә кәмлелли чәлай май-мәсләтә пәләрәтма, сүл-йәрне кәтаратма май килчә.

Чәваш ССР Министрәсән Советчә сумәнчи "Хисәп Палли" орденлә чәлрә, литература, истори тата экономика наука тәпчәв институтәнчә /сапла ятләччә ун чунчә пирән институт/ 1990 сүлта "Хәлр чәваш литератури: илемлә әсталәх йәлтәвәсәм" кәнекә тухрә. Вәл ман тәпчәвпә - "Хәлр чәваш литературичи синкәр тәнчә туйәмән хәш-пәр тәсәсәм" - усалат. Статъяра Ева Лисина пирки сырни пысәк вярән йәшәнат. Хәрарәм сыравса әп пысәк тата чән литература контекстәнчә тишкәртәм, вәл әста сыравсә пулнине әнтерәсә тәрәшрәм. Кәнекә ман статъяпах вәсләнет. "Е.Лисинан "Сәньәл ачисем" повәсәччи импрессионизма туртәмәсәм" - Чәваш литературичи синкәр тәнчә туйәм пирки те, импрессионизм синчән те унчән сырман. Манән тата Г.Федоровнән тәпчәвәсәнчән тәракан кәнекән тиражә 500 экзәмплярчә. Әпә тәпчәвпә кәна ләпланмарәм - Ева Лисина ман проектәнчән пәрә пулчә. Проект тәсә вулакан патчә ситәрме тунә әссене калатәп /"раскрутка" сәмаха "сәвәртәрәнә" тәсә кустармалла ахәртнх/. Проектән шучә самай пысәк: Иван Юркин, Сәргәй Ялавин, Ефрәм Еллиев, Виктор Рсай, Хумма Сәмәнчә, Мәтри Юман, Илрә Тәхти, Юрий Скворцов, Пәтәр Әйтин, Георгий Федоров, Иосиф Дмитриев тата ыттисем те. Вәсәне нихәшнә те тивәслипә хакламан. /"Мана хәстәрәмән - мана әнланман", - сапла пәләрәтнәччә.

тәсләхрән, И.Дмитриев хәй мәншән тәван сәро-шывнә пәраха Казахстана әсләме кайнин сәлтавнә/. Әнланманнисәнчә - әнланма, вәсән чән хакне тата пәлтерәшнә, чән вярәннә ыттисәнә әнлантарма тәрәшрәм. Тәлрәкә информаци тата фактсәм шыраси марчә, "чир-ләртерәсиччә", "Сапла хутшәннә хыссән, - тәнчәчә Георгий Иосифович Федоров, - киле ситән те: сулахай кәсәре - Юрий Яковлев, сәлтәмминчә Юрий Яковлев, пишсәкән шалти кәсийнчә те - Юрий Яковлев..."

Ева Лисинәпа ыттисәнә "чир-ләртерәсиччә" ситәнүсәм турәм пулас. Ыттисәнчән Вячеслав Ориновән "Рия" спектаклр, Владимир Карсаковән "Масар сумәлр" фильмә, тән, пулмәстчәс, Анатолий Розов "Лупах хәлрә Илюк" /Пуканә театрә, Юрий Филиппов режиссер/ валли әсталәнә пуканәсәм те чәрәләрчәс-ши?

"Пирән йәли сәвән пек малтан чикә ләш әнчә чап илмәлрә - вара тин сана Чәвашра йәшәнасә", - тәнчәчә әпликаци әсти Дмитрий Жуков Ева Николаевнән "Сәкәр чәлли" калавә "Нимәс хумә" радиостанци ирттәрнә конкурсра сәнтәрсән.

Сыравсән тарәнәшнә усақан әссәм вәл Германирә преми иличән пәр сул маларах тухрәс. Ева Николаевна Шупашкара хәна килмәсәсән /Мускавра пурәнәтчә/ унпа шукулсәнчә, университетра, библиотекәсәнчә, хамән тус-юлтәшпа тәл пулу йәркәләрчәтәм. Радио тата телекуравпа та тухса каласәтчә. Сәмрәк хәсәтсә-журналистсәнчә те Лисина пирки сыра сахал мар хәваләнтәртәм. Әна сәвән пек сәклени чәваш сыравсисәнчә киләшмәстчә. "Лисинәна чәваш прозинчә расна тәрәтә тәме май сук", - сәвәрттарса хучә Уяр Федор Ермилович әп сырнисәнчә, сыравсисәнчә сәкләс тәләшәненчән тәвакан әссәнә сәнаса тәрәтчә. Хәлр шухәшләтәп та: вәл мана тәпчәв әнланнә икән. "Ку тәтпәтә хәсанчән вярән-ха йәнтә?" - тәрә вәл пәрәре ман чәрәтлрә проект синчән. Лисина пирки калани те тәрәсәх.

"Хәлр кәрәс умән" шәпах вәл чәвашла кәнекә пулнине, чәвашләх сывләшпә тыткәнланчәчә. Сән йәркәләрчә килчә чәрәлрә ун чунчә пирән чәрәсәнә шанәкә кәртәччә. Чән чәваш чәмә чәрәләрчә сәкәртәтәмр, сәв чәмән пәллисәнчә шыраттәмр. "Чән-чән поэт, - сырнәчә Василий Әнтип, - сәмаха чәм кәртәт. Чәм кәртән сәмах, тәмлр-тәмлр шәрсәлантарсән, йәркә хәваләсә тәмлр-тәмлр тә пәр хайласан та, мурилсәсә те хәсә-пәсә рифмәласан та, поэзи пулаймәст. Чәм кәртән сәмах хәсәр те, тәхәмсәр те, сивә те, пушә та - чунчә тухса тарнә йт-пү пек, юрату тухса кайнә кил-сүрт пек - вуланә чух шәла шантаракан чәштәркә евәрләр сәс: хайлави-сәм хәйсәм пәлтәк чәлхәллә, хайлави-сәм кәвәсәр те нәсәсәр. Пәчәк инкәкән пысәк нуша туса нәйкәшсан та, тәмлр е такамла курнәс-ланса әйкәләнсән те, такам мәнрәлрә пулма пикәнсән те, чән чәнләх мән икәнчә нихсан илгәлрә тавәсәра илрйәнчән поэзланакан сыравсә чән-чән поэт пулас сук. Чән-чән поэт вара - турә әснә малалла тәвакан сәмахпа пәрлрә поэзи тәнчине чәм кәртәкән әрәмсә".

Чәм пирки калани Ева Лисинәшән та тәрәс. Анчах вәл сәмаха чәм кәртәнчә, чәм хәй ун сәмахкә кәнчә. Сәк чәм сыравсәсән асләрах пулнине кәтаратма "Хәлр кәрәс умән" калаври пәр сыпәк та ситәләрчәк. Чәваш чәмнә сәнарлакан үкәрчәк тәнчә шайәнчә. Вәл аслә вәхәтра пурәнәт. Вәл - виләмсәрт:

"Таләк хуши чәрәнмәсәр суса та хәл мулрә икәсәлмәрә курәнәт. Сәньәл сийәпә паян та юр пәләрчә кузат. Тачка хутламсәм вәрахахән, пәтрашәнмәсәр, пуртә пәр әннәлрә шәвәсәсә. Йәвәсәсәм те - вәсәне аялти пәләрчәсәм хәйсәм хыссән туртнә евәр - сәвәнтәлрәх тайәлсәсә. Юр ләпләтә-ләпләтә үкәт, авәнса аннә турәтсәм, юр пусәмәнчән хәтәлсә, сүлрәлрә сүлрәлрә сикә-сикә илсәсә. Ир ситрә сәк юр. Сәр те сивәсә ситәймәнчә, йәвәсәсәм те сулсинә тәкса йәкәрәймәрәс.

Хиртикасри Синул инкә йәвәлрә, Пәвәл, килкартинә тухнә та, пуснә кәсәртсә, хәпаоса тухнә кузсулнә әллипә сәтәрсә, түпә талкәшлрә шәвакан пәләрчәсәм сине пәхса тәрәт. Мән туса тәмәлрә ун сәкәнтә? Ун ирәх наркәмәш илмә каймалчәчә...

Аса илүрән те, шухәшрән та асәрханат паян Пәвәл. Сәвах... Сәвах...

Енәр ирпә юр сума пуласаччә. Кәс тәлнә пәтәм тәнчә улшәнчә: йәвәсәсәмрә хуралтәсәм ләлсәкә-кәланса ләрчәс, юр витәнчә вярәнсәм янтал пек тәрсә юлчәс. Тә кәс вәсәсәм юр пәләрчәсәм пәләрчәсә пек туйәннәран - Сәньәл түпәпә сәр хушшинчи хушәк пек курәнә пуларәт".

Ева Николаевна Лисина 1939 сүлхи утә уйәхән 26-мәшәнчә Патәрәл райончәни Именкәсси яләнчә учитель сәйминчә суралнә. Ачаләхә Сәньәлрә иртнә. Гәнәдәий Айхин тәван йәмәкә, утәмәлмәш сүлсән ачи. Прозаик /11 кәнекә авторә/, сәвәс, кусарусә, Мускаври Тимирязев ячәллрә ял хусаләх академинә пәтәрнә. М.Ломоносов ячәллрә медицина институтәнчә бионика лабораторийәнчә әсләнә. Ют сәро-шыв литературичән Пәтәм Союзри библиотекинчә аслә редакторта, тәп библиографра 20 сүл вәй хунә, сәвән пәкәх Мускаври Щепкин ячәллрә театр училишинчә пулас чәваш артисчәсәнчә чәваш чәлхинә тата чәвашла тәрәс каласма вәрәнчә. Хәй вәрәкәнчә, Александр Яковлев артиста, вәрсә тамәкәнчән хәтарас тәсә 1995 сүлта Чечняра пулнә. 1987 сүлта ачасем валли кәларнә кәнекәсән Пәтәм Союзри конкурсчәчә "Хулах хәлрә Илюк" повәсәчән сыравсә иккәмәш преми илнә. 1991 сүлта "Нимәс хумә" радиостанци ирттәрнә конкурсра унан "Сәкәр чәлли" калавә 1690 хайлаву хушшинчә сәнтәрнә. Сәв калав тәрәх сырнә пәсәна Германири тәмисә радиокәмпани әфирә кәларнә. Е.Лисина сүл сүрәме юратат. Турширә, Польшәра, Германирә, Швецирә тата ытти сәро-шывәра пулнә. 1995 сүлчән Мускавра пурәннә, хәлр - Шупашкарта.

1994 сүлтанпа Библичә чәвашла кусаос тата редакцияләсә әсрә вәй хунә. Ева Николаевнәна "иккәмәш И.Я. Яковлев" тәссә.

■ Юрий ЯКОВЛЕВ. Ю.ЯКОВЛЕВ сән үкәрчәк

История Ишәлчә-кәсем

Уләп пәкәх-сәкә вәл Титан, Танлаштарсан чәнах та тан...
Сәтмах пек йәкәлтәт Тартар, Сәпах та әс унран, тар, тар...
Тупа тәватә сипләнән Гиппократ, Пулсәссән йәнәш пур пәр ан хәрәт...
Пачкипелә хурсан та миллион Тәрсә лараймә урәх Илион.
Эдипшән ваттисән сәмахә, Вәлтнйә пулнә чун хавалә.
Сәрме пуян пулайнә Крәз, Ун сывәхнә елрә кәрәс?
Самсонән вәйә пулнә сүсәнчә, Далиләна мәскәр ситмән? Тәнчә...
Ытла та нәрсәсәр пулнә тәт Сулла, Сынсәм сине вәл алә сәс сулат...
Пичкәрә пурәннә Диоген, Мана сәтмах унта та тәкән.
Сула тухмашкән тахсанәх әп хәтәр - Аста каяс? Кичем сәртә-сәкә пурәнма та кансәр - Мәскәр тәвас?
Кайсәссән каялла, тән, тавәрәнаймәп - Кама ятлас? Тәван сәре ниста та әп манаймәп - Чунран пулас...
Шур пәләрчә пек кунсәм хуса иртәсәсә - Сил вәрнә май. Мән пулнә-курнә йәлт аса килсәсә - Вәсәм самай...
Сынсәм пәкәх-сәкә кайкәсәм, Вәсәсә каясә тәсталла та... Канма пәләрчә-ши вәсәм? Сүл түпәре сук пәр турат та...
Хур-кайкәсәм сулнә пәләрчә, Ситәс сәре-сәкә ситмәлләх. Сәрлрә те кәнтәрлә сәтмәсәт, Тәван кәтәс туратә киләх!
Ки-как, ки-как! сана ал сулнән Вәсәт хур-кайкәсән карти. Пәхса тәрәтән сунатланнән, Вәсән те пур-мән сәро карти.